

Noten bij *Grammatica van de fantasie*

Pagina 14

- ❖ **Racistische vervolging** – Op 25 November 1935 vaardigde ook Mussolini rassenwetten uit die voor Joden beperkingen inhielden.
- ❖ **Fjodor Dostojevski** – (1821–1881) behoort tot de belangrijkste Russische auteurs van de negentiende eeuw. Zijn oeuvre is omvangrijk. Bekende romans zijn onder andere: *Misdaad en straf* (1866), *De idioot* (1869), *De broers Karamazow* (1881).
- ❖ **Novalis** – pseudoniem van Georg Friedrich Philipp Freiherr von Hardenberg (1772–1801), was een Duits auteur uit de periode van de romantiek. Gianni Rodari verwijst hier naar Novalis' uitgave *Neue Fragmenten*. In het Nederlands is in de bibliotheek en antiquarisch deze uitgave nog te vinden:
Novalis & J.L. de Belder (red) (1978). *Novalis Fragmenten*. Deurle: Colibrant.
- ❖ **André Breton** – (1896–1966) was een Franse dichter en romanschrijver. Hij wordt beschouwd als de grondlegger van het surrealisme met zijn publicatie in 1924 van het *Manifest van het Surrealisme*. Eerder was hij betrokken geweest bij het dadaïsme. Rodari verwijst meerdere malen in de *Grammatica* naar de experimenten die de surrealisten uitvoerden om tot een kunstwerk te komen. Surrealistische kunstuitingen vind je tot op heden terug in de schilder- en beeldhouwkunst en literatuur.
Zie ook: https://nl.wikipedia.org/wiki/Andr%C3%A9_Breton

Pagina 15

- ❖ **Tijdschrift voor ouders *Giornale dei genitori*** – werd in mei 1959 te Turijn opgericht door Ada Marchesini Gobetti. Een bijzondere vrouw, actief in het verzet en later in de politiek, betrokken bij sociale vraagstukken en zelf schrijfster. Van de inkomsten van haar boek over opvoeding *Non lasciamoli soli (We laten ze niet alleen)* richtte ze het *Tijdschrift voor ouders* op. Rodari was al snel verbonden aan het blad. Marchesini Gobetti en Rodari vonden elkaar in de grote interesse en respect voor kinderen. In eerste instantie bereikte het maandblad nauwelijks lezers buiten Piemonte. In 1964 kwam er nieuwe

financiële ondersteuning en verplaatste de redactie zich naar Milaan met als uitgever Lidia Treccani De Grada. Uitgeverij La Nuova Italia in Florence ging de distributie verzorgen en zo verkreeg het blad een landelijke verspreiding. Toen in het voorjaar van 1968 Ada Marchesini Gobetti overleed nam Gianni Rodari de leiding van het blad over. Het nummer van augustus 1968 is het eerste waarop hij zijn stempel zette. Na negen jaar verscheen in augustus 1977 het laatste nummer onder zijn hoofdredactie. Marisa Musu nam zijn taak over tot december 1992, toen La Nuova Italia het tijdschrift om financiële redenen sloot.

Toen Rodari de leiding van het maandblad op zich nam schreef hij geen hoogdravende of ingewikkelde beginselverklaring. Hij beperkte zich tot te verduidelijken: 'Er bestaat een vorm van bescheidenheid die eruit bestaat om zichzelf ook beperkte taken te geven, kleine doelstellingen. Dat is wat wij doen met ons tijdschrift.'

Bron: lezing van Marisa Musu in 2000 over de rol van Rodari bij het *Tijdschrift voor ouders*.

<http://win.genitoridemocratici.it/htm/musuroda.htm>

Pagina 19

- ❖ **Santa Catharina van de Rots** – ligt aan de oost oever van het Lago Maggiore. De kerk en klooster zijn vanaf ca. 1200 uitgehouwen en opgebouwd tegen de rotswand. De kerk werd gesticht door kluizenaar Aberto Besozzi. Meer informatie: <http://www.santacaterinadelsasso.com/>.
[http://www.lagomaggiore-nu.nl/monumenten-en-attracties/1405-santa-catarina-del-sasso-
een-klooster-met-uitzicht.html](http://www.lagomaggiore-nu.nl/monumenten-en-attracties/1405-santa-catarina-del-sasso-
een-klooster-met-uitzicht.html)
- ❖ **Immanuel Kant** – (1724–1804) was een Duitse filosoof. Zijn ideeën hebben een grote invloed uitgeoefend op de westerse wijsbegeerte en de Verlichting.
- ❖ **Eugenio Montale** – (1896–1981) is één van de beroemdste Italiaanse dichters van de vorige eeuw. In 1975 ontving hij de Nobelprijs voor Literatuur.
- ❖ **Alfonso Gatto** – (1909–1976) was net als Montale een beroemde en geliefde Italiaanse dichter van de 20e eeuw. Al wandelend met Amadeo bespraken ze waarschijnlijk de poëziebundel *Isola (Eiland)* (1932) en *Morto ai Paesi (Dood aan de dorpen)* (1937).
- ❖ **Marcel Proust** – (1871–1922) was een belangrijke Franse auteur die met zijn zevendelige serie *À la recherche de temps perdu (Op zoek naar de verloren tijd)* zijn naam vestigde. Gianni Rodari verwijst hier naar een beroemde scène uit het eerste deel (*De kant van Swann*) waarin Proust beschrijft hoe het eten van een madeleine-cakeje, allemaal herinneringen bij hem oproept. In vertaling:

Marcel Proust (2003). *Op zoek naar de verloren tijd*. Amsterdam: De Bezige Bij.

Pagina 21

- ❖ **Lautreamont, *De liederen van Maldoror (Les Chants de Maldoror)*** – Comte de Lautreamont was een pseudoniem van de in Uruguay geboren Franse schrijver Isidore–Lucien Ducasse (1846–1870). Veel surrealistische schrijvers en kunstenaars aan het begin van de 20e eeuw raakten door dit werk geïnspireerd: o.a. Salvador Dalí, André Breton, Antonin Artaud, Marcel Duchamp, Man Ray en Max Ernst, nadat een exemplaar van deze absurde dichtbundel bij toeval door Philippe Soupault in 1917 werd ontdekt in een antiquarische boekhandel in Parijs.

- ❖ **Nono–Berio–Maderna en Stockhausen** – Luigi Nono (1924–1990), Luciano Berio (1925–2003) en Bruno Maderna (1920–1973) waren belangrijke Italiaanse componisten van moderne klassieke muziek. Net als Karl Heinz Stockhausen (1928–2007), een Duitse componist. Hij wordt beschouwd als een van de invloedrijkste van de tweede helft van de twintigste eeuw.

Pagina 24

- ❖ **Paul Valéry** – (1871–1945) was een Frans dichter, essayist en filosoof. Hij behoorde tot de literatuurstroming van het symbolisme. Bekend zijn ook zijn dagboekantekeningen en de vele aforismen, die hij door zijn werk strooide. Het hier aangehaalde citaat is waarschijnlijk een van deze aforismen.

- ❖ **Ludwig Wittgenstein** – (1889–1951) was een Oostenrijks–Britse filosoof. Hij heeft grote bijdragen geleverd aan de taalfilosofie en logica.

- ❖ **Marta Fattori** – (1942) is als hoogleraar filosofie verbonden aan de Universiteit La Sapienza te Rome. Haar boek *Creativiteit en Educatie* kwam voort uit haar promotie onderzoek. Marta Fattori (1968). *Creatività e educazione*. Bari: Laterza.

Pagina 25

- ❖ **Roman Jakobson** – (1896–1982) werd geboren in Rusland en verliet dit land na de Russische revolutie en kwam na omzwervingen via Praag, Denemarken en Zweden net voor de Tweede Wereldoorlog in de Verenigde Staten aan. Hij was toen al een gevierd taalkundige. Hij is de grondlegger van de moderne taalwetenschap en werd hoogleraar aan Harvard en MIT. Bij velen is bijvoorbeeld zijn communicatiemodel ‘zender – code – intentionele boodschap – medium–ontvanger in een context’ bekend en de zes functies van taal die hij onderscheidde. De as van

selectie en de as van combinatie die Rodari hier aanhaalt zijn ook bekende onderdelen van zijn taaltheorie.

In 2015 schreef de Franse auteur Laurent Binet een succesvolle en bekroonde roman over een fictieve zoektocht naar de mogelijke zevende functie van taal van Jakobson.

Laurent Binet (Liesbeth van der Nes (vert) (2016)). *De zevende functie van taal*. Amsterdam: Meulenhoff Boekerij.

Pagina 29

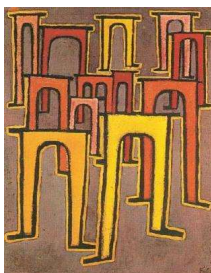
- ❖ **Eugenio Montale** – zie noot bij pagina 19.
- ❖ **Henri Wallon** – (1879–1962) was een Franse psycholoog, psychiater en filosoof die vooral onderzoek heeft gedaan naar de ontwikkeling van kinderen. Hij was tevens voorzitter van de Franse onderwijs hervorming onder de naam ‘Langevin–Wallon.’
Henri Wallon (1963, herdruk 2015). *Les origines de la pensée chez l'enfant (De oorsprong van denken bij kinderen)*. Parijs: Presses universitaires de France (PUF).
- ❖ **Paul Klee** – (1879–1940) was een Duits–Zwitserse kunstschilder. Zijn werken behoren tot het expressionistische, kubistische en surrealistische stromingen in de schilderkunst.

Je kunt je voorstellen dat bijvoorbeeld de tekening hiernaast van Paul Klee Rodari inspireerde.

Paul Klee gaf de tekening de titel:

Was fehlt ihm? (Wat ontbreekt er?) 1930. Beyeler Foundation, Riehen Zwitserland.

Het schilderij hiernaast is getiteld:

Revolution des Viadukts (Opstand van de viadukten) 1937. Hamburger Kunsthalle.

Paul Klee (1956, herdruk 2013). *Schriften zur Form und Gestaltungslehre*. Edit. Jürg Spiller. Basel: Schwabe Verlag.

Pagina 30

- ❖ **Max Ernst** – (1891–1976) was een Duits schilder en beeldhouwer. In Parijs stond hij naast André Breton aan de basis van het surrealisme. Ook behoorde hij tot het dadaïsme.

Dit schilderij *The Elephant Celebes*, 1921. Tate Gallery Londen, is een van de meest beroemde vroege surrealistische schilderijen, geïnspireerd op het werk van De Chirico.

- ❖ **Giorgio De Chirico** – (1888–1978) was een Grieks–Italiaanse schilder. Zijn werk beïnvloedde de

surrealistische kunstbeweging.

Rodari schrijft hier over een 'klerenkast midden in een klassiek landschap tussen olijfbomen en klassieke tempels.' De Chirico heeft een serie schilderijen gemaakt in 1927 getiteld *Furniture in the valley*. Dit is een schilderij uit die serie, maar er ontbreken olijfbomen.

- ❖ **Viktor Sjklovski** – (1893– 984) was een Russische schrijver, literatuurwetenschapper en theoreticus van het Russisch formalisme, een wetenschappelijke methode van literatuurbeschouwing die zich richt op de samenhang tussen vormkenmerken en literair effect. Rodari verwijst hier naar het principe 'vervreemding' ook wel 'vreemdmaking' genoemd, Volgens Sjklovski is dit essentieel voor het effect van een literair procedé. Hij legt dit idee als volgt uit: 'Het doel van de kunst is om over te brengen hoe de dingen worden beleefd en niet hoe ze bekend zijn. Het is een artistieke techniek om objecten "vreemd" te maken, om de vormen complexer te maken. Dit is om de gewaarwording te verlengen en te bemoeilijken, om reden dat gewaarwording een zelfstandig esthetisch doel is, die zo lang mogelijk moet duren. Kunst is de manier om de kunstwaarde van een object te ondergaan; het object zelf is niet belangrijk. Met andere woorden: kunst presenteert dingen in een nieuw, onalledaags licht door manipulatie van de vorm. Dit is wat kunst tot kunst maakt.' Bron: https://nl.wikipedia.org/wiki/Viktor_Sjklovski en lees verder V. Sjklovski et al.(1982), *Russies formalisme*. Teksten van Sjklowskij, Jakobson, Ejchenbaum en Tynjanow. Nijmegen: SUN.
- ❖ **Lev Tolstoj** – (1828–1910) was Russisch schrijver van wereldberoemde werken als *Oorlog en Vrede* en *Anna Karenina*.

- ❖ **Giacomo Leopardi** – (1798–1837) wordt beschouwd als één van de grootste dichters en schrijvers van Italië. Hij stond niet bekend als een vrolijke man. Hij schreef eveneens een verhandeling met als titel: *De kunst van het ongelukkig zijn*. Zijn gedichten zijn verschenen in Nederlandse vertaling:

Giacomo Leopardi (1991) *Zangen (Canti)*, vertaald, ingeleid en toegelicht door Frans van Dooren. Baarn: Ambo.

Giacomo Leopardi (1995) *Gedachten*, vertaald, ingeleid en toegelicht door Frans van Dooren. Amsterdam: De Arbeiderspers.

Deze recensie geeft een mooi beeld van de achtergrond van zijn leven.

<https://www.nrc.nl/nieuws/1991/07/19/zoals-een-eenzame-mus-op-een-oude-toren-de-sombere-6974306-a8403>.

Leopardi had een lichte bochel. Rodari verwijst hiernaar in zijn laatste hoofdstuk *Notities*.

In 2014 is een prachtige film uitgekomen over het leven van Giacomo Leopardi getiteld: *Il giovane favoloso (De fantastische jongeman)* van regisseur Mario Martone. Te zien via verschillende streamings diensten.

- ❖ **Sigmund Freud** – (1856–1939) was de grondlegger van de psychoanalyse. Hij wordt beschouwd als een van de meest invloedrijke psychologen en denkers van de 20^e eeuw, hoewel in de praktijk van de psychoanalyse zijn theorieën en methodes nu omstreden zijn. Zijn ontdekking van het bewuste en onbewuste en zijn droomuitleg hebben een grote invloed gehad.

- ❖ **Franz Kafka** – (1883–1924) was een Duitstalige schrijver en een van de belangrijkste schrijvers van de twintigste eeuw, die vooral na zijn vroege dood veel bekendheid verwierf met *Het proces* en zijn novelle *De gedaanteverwisseling*. Hierin wordt hoofdpersoon Gregor Samsa op een dag wakker en ontdekt hij dat hij die nacht is veranderd in een manshoog insect. Naar dit verhaal verwijst Rodari hier. Ook in Kafka's werk wordt door critici het thema vervreemding veelvuldig herkend.

Franz Kafka (2016). *De gedaantewisseling en andere verhalen*. Amsterdam: Atheneum - Polak & Van Gennep.

Pagina 41

- ❖ **Lenin** – Vladimir Iljitsj Lenin was de revolutionaire schuilnaam van Vladimir Iljitsj (roepnaam Volodja) Oeljanov (1870–1924). Hij was een van de leiders van de Russische revolutie, en later eerste premier van de Sovjet-Unie. Lenin paste de theorieën van Karl Marx praktisch toe op de Russische realiteit, de revolutie en op de partij organisatie. Deze uitwerking is nu bekend als leninisme.

Pagina 44

- ❖ **Ferdinand de Saussure** – (1857–1913) was een Zwitserse taalwetenschapper. Rodari verwijst hier naar het onderscheid dat De Saussure maakte tussen 'la langue' (taal) en 'la parole' (woord). Onder 'la langue' verstaat Saussure een systeem of structuur van talige tekens die voor iedereen dezelfde betekenis hebben, terwijl 'la parole' bestaat uit alle concrete taaluitingen van individuele sprekers.

Pagina 45

- ❖ **Italo Calvino** – (1923–1985) was een van de belangrijkste en meest vertaalde naoorlogse Italiaanse schrijvers. Een van zijn bekende werken is de roman *De onzichtbare steden* (*Le città invisibili*). Dit boek was op zijn beurt weer een inspiratiebron voor de jeugdboekenschrijver Guido Quarzo voor zijn boek *Vergeten steden* (tutti, 2010).

Calvino publiceerde eveneens een verzameling Italiaanse volkssprookjes.

Al de romans van Calvino kenmerken zich door een magisch–realistische inhoud. Fantasie vermengt zich met wetenschappelijke en historische achtergrond.

Rodari refereert hier aan Calvino's roman *De gespleten burggraaf*.

Italo Calvino (1951, vert. 2009). *De gespleten burggraaf*, Utrecht: L.J.Veen.

- ❖ **Friedrich Nietzsche** – (1844–1900) was een beroemde en invloedrijke Duitse filosoof. Hij introduceerde het begrip übermensch in zijn boek *Also sprach Zarathustra*. Nietzsche verklaarde ook dat God dood is, door de mens vermoord. Hij bedoelde dat God buiten de mens niet kon bestaan. Deze opvatting werd door zijn tegenstanders opgevat als nihilisme.

Pagina 48

- ❖ **Stith Thompson** – (1885–1976) was een Amerikaanse wetenschapper die zich toelegde op onderzoek naar folklore en volksverhalen. Hij catalogiseerde sprookjes op basis van hun structuur. Rodari verwijst hier naar zijn belangrijkste werk.

Stith Thompson (1946). *The Folktale*. New York: Dryden.

Dit boek is gratis online te downloaden hier: <https://archive.org/details/Thompson2016MotifIndex>

- ❖ **Charles Perrault** – (1628–1703) was een Frans schrijver, bekend vanwege zijn publicatie van de verzameling volksverhalen en sprookjes onder de naam *Sprookjes van Moeder de Gans*. De bekendste sprookjes uit deze verzameling zijn: *Roodkapje*, *Assepoester*, *Blauwbaard*, *De gelaarsde kat*, *De schone slaapster in het bos* en *Klein Duimpje*.

Pagina 53

- ❖ **Umberto Eco** – (1932–2016) was een Italiaans schrijver, filosoof en semioticus. Hij was tijdens zijn leven een van de belangrijkste intellectuelen van Italië. Als filosoof ontwikkelde hij de semiotiek, het onderzoek naar het ontstaan en gebruik van tekens en tekensystemen. Hij werd bij het grote publiek bekend met zijn historische romans: *In de naam van de Roos*, *De slinger van Foucault* en andere. Maar zijn oeuvre was veel breder. Bijvoorbeeld een essay in 1962 over de *Fenomenologie van Mike Bongiorno* (*Fenomenologia di Mike Bongiorno*) een belangrijk quizmaster in Italië. Rodari had dit boek waarschijnlijk gelezen want op pagina 41 verwijst hij naar Mike Bongiorno, waarvan in vertaling de naam is vervangen door quizmaster.

Veel informatie over Umberto Eco is in het Engels te vinden is op zijn website:

<http://www.umbertoeco.com/en/>

Bekend is ook het feit dat Umberto Eco een enorme privébibliotheek bezat. Hier kun je een kijkje nemen in zijn bibliotheek: <https://www.youtube.com/watch?v=UoEuvGT1wBs>

Pagina 54

- ❖ **Edward Lear** – (1812–1888) was een Engelse kunstenaar, illustrator, musicus ,auteur en dichter die vooral bekend is geworden door zijn limericks. Deze worden tot op heden herdrukt en inspireren illustratoren tot fantasievolle tekeningen. *A Book of Nonsense* verscheen in 1846.

Pagina 60 – 61

- ❖ **Gianfrancesco Straparola** (ca. 1485–1558) was een Italiaanse dichter. Hij publiceerde een verzameling korte verhalen in twee delen. Deze collectie bevat enkele van de eerste afgedrukte versies van sprookjes in Italië zoals wij ze nu ook nog kennen.
- ❖ **Charles Perrault** zie noot bij pagina 48.
- ❖ **Italo Calvino** – zie noot bij pagina 45. Gianni Rodari schrijft in dit hoofdstuk dat ‘Italo Calvino de Italiaanse taal sprookjes schonk.’ Dit klopt niet helemaal.

De eerste Italiaanse verzameling sprookjes of volksverhalen is de *Pentamerone* van **Giambattista Basile** (1566 of 1575– 632), een Italiaan die al rond 1600 sprookjes noteerde die verteld werden in Napels, Venetië en op Kreta. Deze werden in 1634 en 1636 in twee delen gepubliceerd door zijn zuster Adriana, onder het pseudoniem Gian Alesio Abbatutis (een anagram van de naam van de dichter). Een aantal van deze verhalen werd vervolgens gebruikt door Charles Perrault en de gebroeders Grimm als basis voor hun sprookjes als *Assepoester*, *Raponsje*, *De gelaarsde kat*, *Doornroosje* en *Hans en Grietje*.

Verder vergat Rodari **Antoine Galland** (1646– 715) te noemen. Galland was een Franse oriëntalist en archeoloog die uit het Midden Oosten *Les mille et une nuits* (*Verhalen van Duizend en een nacht*) meenam en in het Frans vertaalde. Zijn verhalen verschenen in twaalf delen tussen 1704 en 1717. Hij – zo bleek later – heeft aan de oorspronkelijke collectie zelf ook een paar verhalen toegevoegd waaronder: *Aladin en de wonderlamp*, *Sinbad de zeeman*, *Ali Baba en de veertig rovers*.

- ❖ **Gebroeders Grimm** – waren de Duitse broers en taalkundigen Jacob Ludwig Karl Grimm (1785– 1863) en Wilhelm Karl Grimm (1786–1859). Samen verzamelden zij Duitse volksverhalen, die zij publiceerden onder de titel *Kinder- und Hausmärchen* (1812–1822). Het ging hun echter meer doen om de taal en het taalgebruik dan om de sprookjes zelf.
- ❖ **Hans Christian Andersen** – (1805– 875) was een Deens schrijver en dichter die het bekendst is geworden door zijn sprookjes. In 1835 werd zijn eerste verzameling *Eventyr, fortalt for Børn* (*Sprookjes aan kinderen verteld*) uitgegeven. Daarna publiceerde hij er nog vele die hij zelf ook verzon, waaronder *Het lelijke kleine eendje*, waarvan men zegt dat het autobiografisch is.
- ❖ **Carlo Collodi** – (pseudoniem van Carlo Lorenzini, 1826–1890) was een Italiaans journalist en schrijver. Hij is beroemd geworden met zijn boek *Pinokkio* (*Pinocchio*). Alle Italianen lezen en bestuderen dit boek op school, het behoort tot hun culturele erfgoed. Collodi vertaalde in 1875 ook de sprookjes van Perrault in het Italiaans.

Pagina 73

- ❖ **Tota pulchra es** – is de eerste zin van een Latijns katholiek gebed gericht tot Maria dat vooral wordt gebruikt bij de feestdag van de Onbevleete Ontvangenis van Maria op 8 december. Het betekent: ‘je bent erg mooi’.

- ❖ **Traagheidskracht** – is een begrip uit de natuurkunde (Isaac Newton, 1643–1727). De traagheid van een massa (voorwerp) is het verschijnsel dat een bewegend voorwerp met dezelfde snelheid wil blijven bewegen en er dus een andere kracht nodig is om die beweging te stoppen of van richting te doen veranderen.
- ❖ **James Joyce** – (1882 –1941) was een Iers schrijver die wordt beschouwd als een van de belangrijkste schrijvers van de twintigste eeuw. Zijn hoofdwerk is de roman *Odyssee (Ulysses) (1922)*, die zich afspeelt in Dublin. Beweerd wordt dat *Ulysses*, na de Bijbel en de *Odyssee* van Homeros, het meest bestudeerde boek is in de literatuurwetenschap. Dit komt mede omdat het niet echt toegankelijke literatuur is.
- ❖ **Alain Robbe-Grillet** – (1922 –2008) was een Frans schrijver en filmmaker en exponent van de ‘nouveau’ roman. Rodari verwijst hier naar zijn roman *Les Gommages* (hier vertaald als *Banden*, maar beter is *Gummen*) (1953) waarin je de Griekse mythe van Oedipus kunt herkennen.
- ❖ **Alberto Moravia** – (1907–1990) was een bekende en geliefde Italiaanse schrijver, journalist, essayist en politicus. Hij heeft vele romans en verhalenbundels gepubliceerd waarvan enkele zijn verfilmd. Bekend is *De Conformist (Il Conformista)* een film van Bernardo Bertolucci.

- ❖ **Vladimir Propp** – (1895–1970) was een Russische literatuurwetenschapper en folklorist. Zijn bekendste werk is *De morfologie van het toversprookje* dat in 1928 verscheen. In dit werk analyseert Propp de verhaalstructuur van het Russische toversprookje. Hij toont aan dat alle sprookjes bestaan uit een aantal vaste elementen. De sprookjes volgen allemaal één grondpatroon, dat men kan uitdrukken in 31 ‘functies’. In 1958 werd het werk pas in het Engels vertaald en de eerste Nederlandse vertaling verscheen in 1997.
Vladimir Propp (1997). *De morfologie van het toversprookje: vormleer van een genre*. Utrecht: Het Spectrum.
- ❖ **Leonardo da Vinci** – (1452–1519) was een *homo universalis*, het schoolvoorbeeld van het ideaal in de Italiaanse renaissance dat een mens veel talenten en deskundigheid over meerdere onderwerpen in zich verenigt. Hij was architect, uitvinder, ingenieur, filosoof, natuurkundige, scheikundige, anatomist, beeldhouwer, schrijver, schilder en componist. Er zijn nog heel veel

tekeningen bewaard gebleven van al zijn uitvindingen. De uitvinding die Rodari hier beschrijft heb ik (nog) niet kunnen vinden maar de werkwijze waarop Rodari hier doelt is prachtig te zien via de website van The British Library die het mogelijk maakt een (aan)tekenboek van Leonardo da Vinci online te bekijken: <http://www.bl.uk/turning-the-pages/?id=cb4c06b9-02f4-49af-80ce-540836464a46&type=book>

Pagina 88

- ❖ **Augustinus** – ook wel Sint-Augustinus genoemd, (354 –430) was bisschop van Hippo, theoloog, filosoof en kerkvader. Hij was een uitermate productief schrijver en heeft veel werken nagelaten, een van de belangrijkste zijn zijn *Belijdenissen*.

Augustinus (2011), *Confessiones, Belijdenissen*. 6^e dr, vert. Dr. A Sizoo. Delft: W.D. Meinema.

als pdf online beschikbaar: <http://theologienet.nl/documenten/Augustinus,%20belijdenissen.pdf>

- ❖ **Antonio Faeti** – (1939) werkte als onderwijzer en werd later de eerste hoogleraar aan de nieuwe vakgroep Kinder- en jeugdliteratuur aan de Universiteit van Bologna. Hij bekleedde die positie tot 2000 en aansluitend werd hij docent aan de kunstacademie van Bologna waar hij de ‘Grammatica van de fantasie’ doceert. Hij schreef vele boeken in relatie tot jeugdliteratuur en illustratie.

Antonio Faeti (1972). *Guardare le figure*. Torino: Einaudi.

Pagina 89

- ❖ **Franco Passatore** – (1929) richtte samen met Silvio Destefanis de theatergroep Teatro-Gioco-Vita op en maakte theater met en voor kinderen. In de jaren tachtig was hij verbonden aan het Teatro Stabile te Turijn waarvoor hij vele theaterstukken schreef en regisseerde.

Een kind vroeg hem eens wat zijn beroep was. Franco Passatore antwoordde: ‘Ik speel met kinderen.’

Franco Passatore, Silvio Destefanis, Ave Fontana en Flavia De Lucis (1978) *Io ero l'albero (tu il cavallo)*, (*Ik was een boom (en jij een paard)*). Rimini: Guaraldi editore.

Pagina 94

- ❖ **Manzoni** – Alessandro Manzoni (1785 –1873) was een Italiaans dichter en romanschrijver uit de tijd van de romantiek. Zijn roman *I Promessi Sposi (De verloofden)* uit 1824 wordt gerekend tot de meesterwerken uit de wereldliteratuur. Het personage pastoor Abondino in *De Verloofden* staat bekend om zijn grappige opmerkingen.
Alessandro Manzoni (2009). *De verloofden*. Amsterdam: Athenaeum–Polak & Van Genneep.

Pagina 101

- ❖ **Johannes Brahms** – (1833–1897)
Ludwig van Beethoven – (1770–1827)
Johann Sebastian Bach – (1685–1750)
Béla Bartók – (1881–1945) Dit zijn alle vier beroemde componisten. Rodari noemt hier van elke componist kenmerkende composities. *Microkosmos* van Bartók is in onderstaande opname te horen en wordt veel gespeeld door beginnende pianostudenten.
<https://www.youtube.com/watch?v=PbEkw7WUhEg>
- ❖ **Lev Vygotski** – (1896–1934) was een Russische psycholoog en linguïst. Zijn werk werd niet gewaardeerd in de Sovjet–Unie waardoor het pas in 1962 bekend werd in de Westerse wereld. Hij hield zich bezig met de relatie tussen denken en taal, (zijn boek *Denken en taal* verscheen postuum in 1934) iets wat tot dan toe nog niet systematisch was onderzocht in de psychologie. Vygotski vond dat het denken geherstructureerd wordt als het in taal wordt uitgedrukt (of gecombineerd zoals hij zei). Ook is Vygotski bekend geworden door zijn onderzoek met kinderen. Hierin noemde hij het kind een afhankelijk individu, dat niet geïsoleerd kan leven. Terwijl Jean Piaget vooral de nadruk legde op de interactie van het kind met de fysische wereld, zag Vygotski het meer als de interactie met de sociale wereld.
Lev Vygotski (1962, rev. 1986). *Thought and Language*. Cambridge (MA): MIT Press.

Pagina 102

- ❖ **Maria Montessori** – (1870–1952) was een Italiaanse arts en pedagoog en de stichter van het naar haar genoemde welbekende Montessorionderwijs.

- ❖ **Natalia Ginzburg** – (1916–1991), was een vooraanstaand Italiaans schrijfster. Rodari verwijst hier naar haar bekroonde autobiografische roman *Lessico familiare (Familielexicon)* die in 1963 verscheen.

Pagina 108

- ❖ **Er was eens een mens van niets, hij wandelde op een straat van niets die nergens naartoe leidde.** [...] – Dit doet denken aan het fraaie verhaal van de Russische absurdist Daniil Charms (1905–1942). Hier vind je het korte verhaal:
[http://www.dbnl.org/tekst/ tir001197401_01/ tir001197401_01_0018.php](http://www.dbnl.org/tekst/tir001197401_01/tir001197401_01_0018.php).

Pagina 112

- ❖ **Maar deze prentenboeken zijn er niet. Een systematisch onderzochte of ontwikkelde literatuur voor kinderen van nul tot drie jaar ontbreekt vooralsnog.** [...] – Deze verzuchting van Rodari uit 1973 is gelukkig anno 2018 niet meer van toepassing, niet voor de Italiaanse en niet voor de Nederlandstalige jeugdliteratuur. Er zijn nu voor jonge kinderen veel prentenboeken op de markt die in beeld en tekst aan jonge kinderen uitleggen waar alles vandaan komt, hoe het gemaakt is, enzovoort.

Pagina 117

- ❖ **Jean Piaget** – (1896 – 1980) was een invloedrijke Zwitsers psycholoog die de cognitieve psychologische ontwikkeling van kinderen bestudeerde. Hij beschreef hoe het potentieel om te leren en om bepaalde evenementen bewust te ervaren zich ontwikkelt met de leeftijd. Piaget formuleerde vier verschillende stadia in de ontwikkeling van het kind die hij verbond met leeftijden. Niet alle ontwikkelingspsychologen zien bewijzen voor dit stadiamodel. Zie ook noot bij pagina 119 Jerome Bruner.

- ❖ **Francesco de Bartolomèis** – (1918) is een Italiaanse hoogleraar pedagogiek die veel onderzoek heeft gedaan naar scholen en nieuwe ontwikkelingen in het onderwijs.

Pagina 119

- ❖ **Jerome Bruner** – (1915–2016) was een Amerikaanse psycholoog gespecialiseerd in de cognitieve ontwikkelingspsychologie en educatie. In de periode dat hij als hoogleraar aan Oxford verbonden was (1972–1980) ging hij door in de lijn van Lev Vygotsky (zie noot bij pagina 101). Bruner stelde dat sociale interactie een fundamentele rol speelt in de ontwikkeling van cognitie in het algemeen en taal in het bijzonder. Hij benadrukte dat kinderen taal leren om te communiceren en

tegelijktijd de linguïstische code leren. Betekenisvolle taal wordt verkregen in de context van betekenisvolle ouder– kind interactie. Bruner kon zich niet vinden in Piaget's strakke stadiamodel. In 1995 bezocht hij de kleuterscholen in Reggio Emilia en raakte diep onder de indruk van de educatieve ontwikkelingen aldaar. Hij heeft geholpen deze nieuwe pedagogiek onder de naam Reggio Children internationaal te verspreiden. Bij zijn overlijden verscheen dit mooie artikel in de New York Times.

<https://www.nytimes.com/2016/06/09/science/jerome-s-bruner-who-shaped-understanding-of-the-young-mind-dies-at-100.html>

Jerome Bruner(1962, 2nd edition 1979) *On Knowing, Essays for the Left Hand*. Cambridge (MA): Belknap Press.

Pagina 120

- ❖ **Johann Wolfgang von Goethe** – (1749–1832) is een van de meest bekende Duitse schrijvers uit de historie. Daarnaast was hij filosoof, dichter, natuuronderzoeker en staatsman. Alle Duitse cultuur- en taal instituten over de hele wereld dragen zijn naam: Goethe Instituut.
- ❖ **Bernd Heinrich Wilhelm von Kleist** –(1777–1811) was een Duits schrijver, dichter, essayist en toneelschrijver.

Pagina 121

- ❖ **Otello Sarzi** – (1922–2001) was een beroemde Italiaanse poppenspeler en afkomstig uit een familie van poppenspelers. Met zijn groep werkte hij ook samen met Gianni Rodari. Zie ook: <http://www.fondazionefamigliasarzi.it/wordpress/>
- ❖ **Mariano Dolci** – (1937) werkte als poppenspeler samen met Otello Sarzi. Hij beoefent alle aspecten van het poppenspel en doceert. Hij onderzoekt hoe poppenspel gebruikt kan worden in de opvoeding en het onderwijs. Hierover heeft hij verschillende boeken gepubliceerd.

Mariano Dolci was dertig jaar de coördinator achter de werkplaats ‘Teatro di Animazione “Gianni Rodari”’ in Reggio Emilia. Hier werd geëxperimenteerd met de ideeën van Gianni Rodari en de vernieuwende pedagogische aanpak van Loris Malaguzzi voor de kleuterscholen in die stad.

Rodari verwijst hier naar de publicatie:

Mariano Dolci (1972). *I burattini, strumento pedagogico per la scuola*. Reggio Emilia: Assessorato alle istituzioni culturali del Comune di Reggio Emilia, Terno Stampa.

Recenter verschenen boeken:

Mariano Dolci (2007) *Dialogo sul trasferimento del burattino in educazione*. Urbino (PU): Edizioni Nuove Catarsi.

Over poppen en meertaligheid:

Mariano Dolci, Paula G. Eleta (2017) *Il burattino poliglotta: Un approccio innovativo per l'apprendimento delle lingue seconde e straniere. (De meertalige poppenkastpop: een nieuwe benadering om een tweede taal te leren en andere vreemde talen)*. publicatie via Amazon.it.

Pagina 126

- ❖ **Hans Stempel** – (1924) is een journalist en auteur en schreef samen met zijn partner
- ❖ **Martin Ripkins** – (1934–2012), auteur en filmregisseur. Homoseksualiteit was een thema in hun werk voor en over kinderen.
Hans Stempel & Martin Ripkins (1973). *Auch Kinder haben Geheimnisse: Kalendergeschichten*. München: Ellermann Verlag.

Pagina 136

- ❖ **Sigmund Freud** – zie noot bij pagina 34.
- ❖ **Roman Jakobson** – zie noot bij pagina 25.

Pagina 137

- ❖ **Henri Wallon** – zie noot bij pagina 29.

Pagina 141

- ❖ **Raffaele Laporta** – (1917–2000), was een Italiaanse pedagoog.
Raffaele Laporta (1957). *Il senso comico nel fanciullo, e il suo valore nell'educazione*. Ozzano dell'Emilia: Edizioni Giuseppe Malipiero.

Pagina 142

- ❖ **Monaldo Leopardi** – droeg de adellijke titel Conte (Graaf) Leopardi en was de vader van Giacomo Leopardi, zie noot bij pagina 33. Zijn vader wordt in het eerder genoemde NRC-artikel zo omschreven: 'il conte was een stille, contactarme man, wiens intellectuele sfeer van boeken en tradities zijn zoon aantrok, maar nooit troost heeft kunnen bieden.' Aan een dergelijk gebrek aan contact refereert Rodari hier.
- ❖ **Camillo Sbarbaro** – (1888–1967) was een Italiaanse dichter en schrijver van aforismen. Aan zijn vader wijdde hij twee beroemde gedichten in zijn bundel *Pianissimo (Zeer Langzaam)* (1914). Eén van de gedichten *Padre, se anche tu non fossi il mio (Vader, ook als je niet de mijne was)* begint zo: *Padre, se anche fossi a me un estraneo / per te stesso egualmente t'amerei. (Vader, ook als je voor mij een vreemdeling was / dan zou ik om jouzelf net zo van je houden.*

Pagina 143

- ❖ **Viktor Sjklovski** – zie noot bij pagina 30.
- ❖ **Decamerone** – is het meesterwerk van dichter, schrijver en geleerde Giovanni Boccaccio (1313–1375) en waarschijnlijk geschreven in de periode 1349–1360. Dit middeleeuws allegorisch werk geldt stilistisch als een van de mooiste werken uit de Italiaanse literatuur en diende als inspiratie voor vele schrijvers na hem zoals Geoffrey Chaucer, William Shakespeare en John Keats. Rodari verwijst hier naar de erotische beschrijvingen in de verhalen die drie mannen en zeven vrouwen elkaar vertellen op een heuvel buiten Florence waarheen ze gevluht zijn om aan de pest, die in hun stad heerst, te ontkomen.

Pagina 144

- ❖ **Massimo Bontempelli** – (1878–1960) was een Italiaanse schrijver, essayist, dichter, vertaler en journalist. Hij was betrokken bij de surrealistische stroming in Italië en vertegenwoordiger van het magisch–realisme, waar Rodari waarschijnlijk hier naar verwijst.

Pagina 147

- ❖ **Luigi Pirandello** – (1867–1936) was een Italiaans schrijver van poëzie, theaterstukken en romans. Hij ontving in 1934 de Nobelprijs voor literatuur. Een belangrijk motief in zijn werk is humor. Humor is een manier om jezelf beter te leren kennen. Volgens Pirandello heeft de humor twee kanten. De eerste is de spontane lach, die verschijnt als je met een komische situatie geconfronteerd wordt. De tweede kant is het vervolg: een bewustzijn van het leed achter de lach. Zo beschrijft hij een

oudere vrouw die overdreven opgemaakt is wat een lach opwekt. Maar daarna wordt het personage zich ervan bewust dat die vrouw die make-up misschien wel als masker gebruikt tegen de ouderdom, of om een eventuele jonge minnaar tevreden te stellen. Mooi artikel over zijn theaterwerken:

<https://www.volkskrant.nl/theater/luigi-pirandello-bij-pirandello-weet-men-nooit-of-men-iets-belangrijks-te-pakken-heeft-of-niet~a461338/>

- ❖ **Carl Linnaeus** – (1707–1778) was een Zweeds arts, plantkundige, zoöloog en geoloog. Zijn invloedrijkste werken zijn *Species plantarum*, waarvan de eerste druk (1753) sinds 1905 geldt als beginpunt van de systematische benoeming en indeling van planten nomenclatuur. In zijn *Systema naturae*, (1758) deed hij hetzelfde voor de dierenwereld.

Pagina 150

- ❖ **Giacomo Santucci** – was een belangrijke onderwijzer en onderwijsvernieuwer uit Perugia. Hij was directeur van de eerste moderne kleuterschool in Perugia gebaseerd op de Maria Montessori-methode.

Pagina 151

- ❖ **Laura Conti** – (1921–1993) was tijdens de Tweede Wereldoorlog verzetsstrijder en voltooide na de oorlog haar medicijnen studie. Naast haar werk als arts was ze betrokken bij vele culturele en politieke ontwikkelingen. Later werd ze parlementariër en was zij de eerste die zich actief met de bescherming van het milieu zou gaan bezighouden.
- ❖ **Enrica Agostinelli** – is een Italiaanse kinderboekenschrijfster en illustratrice. Het is niet duidelijk naar welk verhaal Rodari hier verwijst.

Pagina 157

- ❖ **Italo Calvino** – zie noot bij pagina 45.

Pagina 163

- ❖ **Mario Lodi** – (1922–2014) was een Italiaanse onderwijzer, pedagoog en schrijver. Hij raakte geïnspireerd door de onderwijs ideeën van Célestin Freinet (zie noot bij pagina 186) en in 1963 bezocht hij Don Lorenzo Milani ontmoette, een priester die zich in zijn afgelegen dorp Barbiana met hart en ziel op het onderwijs had gestort. Hieruit ontstond een uitwisseling van ideeën op pedagogisch en cultureel gebied en een correspondentie ook tussen de leerlingen van de twee

scholen. Lees meer Don Lorenzo Milani in dit artikel van Anne Branbergen:

<https://www.groene.nl/artikel/wie-een-naam-redt>

De basis van Mario Lodi als pedagoog was het observeren van kinderen. Hij was onderwijzer in het kleine dorpje Vho (behorend tot de gemeente Piadena, gelegen tussen Cremona en Mantua in de Po-vlakte). Zijn boeken hadden grote invloed en ook na zijn pensionering tot zijn dood bleef hij heel actief betrokken bij allerlei pedagogische initiatieven. Hij richtte onder andere 'Associazione culturale Casa delle Arti e del Gioco (Culturele Stichting Huis van de Kunsten en het Spel)' op. Over zijn ervaringen schreef hij boeken die ook in meerdere talen zijn vertaald:

Mario Lodi (1963). *C'è speranza se questo accade a Vho (Er is hoop als dit in Vho gebeurt)* Torino: Einaudi.

Mario Lodi (1970). *Il paese sbagliato: diario di un'esperienza didattica (Het verkeerde dorp, dagboek van een didactische experiment)*. Torino: Einaudi.

Dit boek werd in 1971 bekroond met de prestigieuze literaire Premio Viareggio-prijs. Daarna volgden nog:

Mario Lodi (1977). *Cominciare dal bambino (Beginnen bij het kind)*. Torino: Einaudi.

Mario Lodi (1983). *La scuola e i diritti del bambino (De school en de rechten van het kind)*. Torino: Einaudi.

- ❖ **Alphonse Daudet** – (1840–1897) was een Frans schrijver van romans, toneelstukken, korte verhalen en poëzie.

Pagina 176

- ❖ **Blaise Pascal** – (1623–1662) was een Franse wis- en natuurkundige, filosoof en theoloog. Hij stelde dat de rede haar eigen grenzen moet kennen en dat zij moet buigen voor de door God gegeven werkelijkheid. Zijn postuum uitgebrachte *Pensées (Gedachten)* in 1669 maakten hem beroemd.
- ❖ **Novalis** – zie noot bij pagina 14.

Pagina 177

- ❖ **John Dewey** (1859–1952) was een Amerikaans filosoof, psycholoog en pedagoog. Zijn werk leverde onder andere belangrijke bijdrage aan de pedagogische wetenschappen, de opvoedingsfilosofie en de filosofische stroming van het pragmatisme. De rol van scholen was die van het stimuleren van creativiteit en pluralisme. Volledige democratie moest worden verkregen door onder meer een goede opvoeding en een goed onderwijssysteem. Dewey was er van overtuigd dat de school een samenleving in het klein was, waar kinderen werden klaargestoomd tot volwaardige burgers van de samenleving.

John Dewey (1910). *How We Think*. Boston: D.C. Heath.

Dit boek (en meer van zijn boeken) is gratis te downloaden via het project Gutenberg:

<https://www.gutenberg.org/files/37423/37423-h/37423-h.htm>.

Pagina 183

- ❖ **Immanuel Kant** – (1724–1804) was een Duitse filosoof ten tijde van de Verlichting, Zijn ideeën hebben een grote invloed uitgeoefend op de westerse wijsbegeerte. Hij wordt wel de eerste idealist genoemd.
- ❖ **Baruch Spinoza** – (1632–1677) was een Nederlands filosoof, wiskundige en politiek denker. Hij wordt beschouwd als een van de belangrijkste rationalisten van de 17^e eeuw.
- ❖ **Henri-Louis Bergson** – (1859–1941) was een belangrijk Frans filosoof en tevens Nobelprijswinnaar voor literatuur in 1927.
- ❖ **Benedetto Croce** – (1866–1952) was een Italiaanse filosoof, historicus, literatuurcriticus en politicus, die een dominante rol speelde in het culturele en politieke leven van zijn tijd. Hij was tot tweemaal toe minister van onderwijs, onder meer in de Italiaanse bevrijdingsregering en verdedigde zijn hele leven lang een liberale politieke visie. Als filosoof wordt hij in de idealistische traditie geplaatst.

Pagina 184

- ❖ **Aristoteles** – (384 v.Chr.–322 v.Chr.) was een filosoof en wetenschapper in de Griekse oudheid. Samen met Socrates en Plato wordt hij beschouwd als een van de invloedrijkste klassieke filosofen.
- ❖ **Augustinus** – zie noot bij pagina 88.

- ❖ **Francis Bacon** – 1e Burggraaf van St Albans (1561–1626) was een Engelse filosoof, staatsman, advocaat, jurist, auteur en pionier van de wetenschappelijke methode. Bacon wordt de vader van het empirisme genoemd. Zijn werken vestigden en populariseerden inductieve methoden voor wetenschappelijk onderzoek.
- ❖ **René Descartes** – (1596–1650) was een Franse filosoof en wiskundige. Hij is met name bekend om zijn uitspraak ‘Cogito ergo sum’ (Ik denk, dus ik ben) en wordt algemeen beschouwd als de vader van de moderne filosofie. Descartes werd sterk beïnvloed door de vooruitgang in de natuur- en sterrenkunde en was een van de centrale figuren van de wetenschappelijke revolutie.
- ❖ **Christian Wolff** – Christian Freiherr (von) Wolff (1679–1754) was een Duitse rechtsgeleerde, filosoof, politiek denker en één van de belangrijkste figuren in de Duitse Verlichting.
- ❖ **Johann Gottlieb Fichte** – (1762–1814) was een Duitse filosoof. Hij was een aanhanger van Kants gedachtegoed. En droeg het idealisme verder uit. Zijn werk valt tussen de kritiek van Kant en de geest van Hegel.
- ❖ **Georg Wilhelm Friedrich Hegel** – (1770–1831) was een Duits filosoof en een vertegenwoordiger van het Duits idealisme. Hegel streefde naar de ontwikkeling van één totaalconcept waarin hij wetenschap, esthetica, godsdienst en filosofie wilde verenigen. Hij zag de werkelijkheid niet als statisch maar als de uitkomst van een continu doorgaand proces waarbij nieuwe tegenstellingen telkens worden opgeheven.

Pagina 185

- ❖ **Karl Marx** – (1818–1883) was een Duits denker die veel invloed heeft gehad op de (politieke) filosofie, de economie, de sociologie en de historiografie. Op het werk en de denkbeelden van Karl Marx (en Friedrich Engels) is het marxisme gebaseerd. Tijdens zijn studie filosofie in Berlijn verdiepte hij zich in de ideeën van Kant en Fichte, maar raakte vooral zeer sterk onder de invloed van Hegel. Hegel zelf was in 1831 overleden, maar zijn filosofische denken was nog invloedrijk op de universiteit. Onder zijn leerlingen waren er verschillende stromingen te onderscheiden: De conservatieve stroming (de Hegeliaanse filosofie gold in die tijd nog als de Pruisische staatsfilosofie) en een linksere stroming die zich jong-Hegelianen noemden. Hieraan voelde Marx zich verwant. Zijn belangrijkste werk is *Het Kapitaal* (1867). Daarnaast is zijn *Communistisch Manifest* (1848) (met Friedrich Engels) wereldberoemd.

Rodari verwijst hier naar de *Duitse Ideologie* dat is een verzameling essays van Karl Marx en Friedrich Engels die ze schreven in 1846. Ze konden geen uitgever vinden dus het werk verscheen pas in 1932 in de Sovjet Unie. Het boek in Engelse versie: *The German Ideology* is te lezen op <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1845/german-ideology/index.htm>

- ❖ **Friedrich Engels** – (1820– 1895) was een Duits sociaal wetenschapper, auteur, zakenman, politiek theoreticus, filosoof en stichter van de marxistische theorie samen met Karl Marx.
- ❖ **Edmund Husserl** – (1859–1938) was een Oostenrijks–Duitse filosoof en grondlegger van de fenomenologie. Fenomenologie is de leer van de verschijnselen en tracht via het zuiver beschrijven van de dingen die aan het bewustzijn verschijnen tot een fundament voor de wetenschap en filosofie te komen.

- ❖ **Jean Paul Sartre** – (1905–1980) was een Frans filosoof en schrijver van romans en toneelstukken. Hij is de grondlegger van het existentialisme, een filosofische en literaire stroming die individuele vrijheid, verantwoordelijkheid en subjectiviteit vooropstelt. Het existentialisme beschouwt iedere persoon als een uniek wezen, verantwoordelijk voor eigen daden en eigen lot. In 1964 werd hem de Nobelprijs voor literatuur toegekend, maar hij weigerde die in ontvangst te nemen.

Rodari verwijst hier naar het essay:

Jean Paul Sartre (1940). *L'Imaginaire: Psychologie phénoménologique de l'imagination*. Paris: Gallimard.

In het Engels gepubliceerd onder de titel:

Jean–Paul Sartre (2010). *The Imaginary, A Phenomenological Psychology of the Imagination*. Abingdon (OX): Taylor & Francis Ltd.

- ❖ **Elémire Zolla** – (1926–2002) was een Italiaanse schrijver, filosoof en godsdienst historicus.

Rodari verwijst hier naar:

Elémire Zolla (1964). *Storia del fantasticare*. Roma: Bompiani.

- ❖ **Edward Tauber en Morris R. Green** – waren beiden Amerikaanse psychiaters. Het boek *Prelogisch experiment* dat Rodari hier noemt wordt beschreven als 'One of the foundational texts of interpersonal psychoanalysis'.

Edward S. Tauber & Morris R. Green (1959, reprint 2013). *Prelogical Experience: An Inquiry into Dreams and Other Creative Processes*. Abingdon (OX): Routledge.

- ❖ **Benedetto Croce** – zie noot bij pagina 183.

- ❖ **Bertrand Russell** – (1872–1970) was een zeer invloedrijke Britse filosoof, historicus, logicus, wiskundige, voorvechter voor sociale vernieuwing, humanist, pacifist en een prominent atheïstische rationalist. Russell ontving in 1950 de Nobelprijs voor de literatuur.

- ❖ **John Dewey** – zie noot bij pagina 177.

- ❖ **Lev Vygotski** – zie noot bij pagina 101. Rodari verwijst hier naar zijn boek:
Lev Vygotski (1971, reprint 1974). *The psychology of art*. Cambridge (MA): MIT Press.

- ❖ **Rudolf Arnheim** – (1904–2007) was een in Duitsland geboren psycholoog en schrijver die zich vooral richtte op de psychologie van de waarneming en zintuigen. Hij publiceerde veel over kunst perceptie en creativiteit. In 1940 vestigde hij zich definitief in de Verenigde Staten.
Rodari verwijst hier naar zijn boek:
Rudolf Arnheim (1949, reprint 1966). *Toward a Psychology of Art*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

- ❖ **Jean Piaget** – zie noot bij pagina 117.

- ❖ **Henri Wallon** – zie noot bij pagina 29.

- ❖ **Jerome Bruner** – zie noot bij pagina 119.

Pagina 186

- ❖ **Celestin Freinet** – (1896–1966) ontwikkelde als Franse onderwijzer een pedagogie waarbij het lerend ontdekken van de kinderen centraal stond. Hij zette zich af tegen het conservatieve Franse onderwijs en legde de nadruk op democratische beslissingsprocessen. Zo legde hij de basis voor het Freinetonderwijs. Hij publiceerde veel boeken over zijn ervaringen en ideeën.

- ❖ **Alessandro Manzoni** – zie noot bij pagina 94. Rodari verwijst hier naar een dialoog van Manzoni *Over het verzinnen*. De dialoog *Dell'invenzione* verscheen in:
Alessandro Manzoni (1850– revised 1870). *Opere varie*. Milano: Stabilimento Redaelli dei fratelli Rechiedei.
Online te lezen in het Italiaans: <http://www.classicitaliani.it/manzoni/invenzione.html>

- ❖ **Giovanni Rosmini Serbati** – (erratum: dit moet Antonio Rosmini–Serbati zijn) (1797–1855) was een Italiaanse priester, filosoof en stichter van een orde. Hij is een zalige van de Rooms–Katholieke Kerk. Rodari verwijst hier naar het feit dat Manzoni, die bevriend was met Antonio Rosmini, in de tekst *Over het verzinnen* teveel ingaat op het gedachtegoed van Rosmini en over twijfels die hij daarbij heeft.
- ❖ **Lev Vygotski** – zie noot bij pagina 101. Rodari verwijst hier naar een boekje dat destijds in Italië is verschenen en onlangs weer is herdrukt:
Lev Vygotski (2011) – *Immaginazione e creatività nell'età infantile*. Roma: Editori Riuniti University Press.

Pagina 187

- ❖ **A.J. Cropley** – (1935) is een Australische professor (emeritaat) in de onderwijspsychologie aan de Universiteit van Hamburg. Hij heeft veel gepubliceerd over creativiteit en kinderen. Rodari verwijst hier naar zijn boek:
A.J. Cropley (1972). *La creatività*. Firenze: La Nuova Italia.
A.J. Cropley (1967). *Creativity*. London: Longmans.

Pagina 188

- ❖ **Théodule Ribot** – (1839–1916) was een Franse psycholoog. Na aanvankelijk filosofie te hebben gestudeerd en gedoceerd legde hij zich toe op onderzoek voor de experimentele psychologie. Rodari verwijst naar zijn essay:
Théodule Ribot (1908). *Essai sur l'imagination créatrice*. Paris: F. Alcan.
- ❖ **Marta Fattori** – zie noot bij pagina 24.
- ❖ **Vittorio Checcucci** – (1918–1991), was een Italiaanse hoogleraar wiskunde verbonden aan de Universiteit van Pisa (Scuola Normale Superiore di Pisa). Rodari verwijst hier naar zijn essay *Creativiteit en wiskunde*:
Vittorio Checcucchi (1971). *Creatività e matematica, Quaderni di Corea, terza serie, 5. Monograph*. Livorno.
- ❖ **Movimento di Cooperazione Educativa (MCE)**(Bond voor educatieve samenwerking) – werd opgericht in 1951 en bestaat uit leraren, pedagogen en andere opvoeders die zich laten inspireren

door onder andere het gedachtegoed van Freinet (zie noot bij pagina 186). Vanuit deze bond ontstonden veel publicaties. Tot heden ten dage zetten ze zich in voor een vernieuwing van de didactiek op de lagere scholen en voeren ze strijd voor openbare, niet religieus en democratisch onderwijs dat erop gericht is om de vaardigheden en kennis van de leraren en capaciteiten van de leerlingen zo goed mogelijk tot ontwikkeling te brengen. Mario Lodi (zie noot bij pagina 163) en Bruno Ciari (zie noot bij pagina 212) waren ook betrokken bij deze organisatie. *La Creatività nell'espressione (Creativiteit in expressie)* is een van hun publicaties.

Pagina 190

- ❖ **Friedrich Schiller** – (1759–1805) is een van de grote schrijvers uit de Duitse literatuurgeschiedenis en daarnaast was hij ook filosoof. Rodari verwijst hier naar de brievenreeks *Über die ästhetische Erziehung des Menschen* uit 1794–1795. Over zijn esthetische opvattingen wordt nog steeds gediscussieerd zoals je hier in het tweede deel van dit artikel goed kunt lezen:

<https://www.dewitteraaf.be/artikel/detail/nl/4301>

Friedrich Schiller (2000). *Über die ästhetische Erziehung des Menschen*. Ditzingen: Reclam.

- ❖ **Herbert Read** – (1893–1968) was een Engelse kunsthistoricus en een literair- en kunstcriticus, die vooral ook bekendheid verwierf door zijn vele boeken over kunst waaronder boeken over de rol van kunst in educatie.

Herbert Read (1943). *Education through art*. London: Faber & Faber

Gratis online te lezen hier: https://www.jstor.org/stable/3331429?seq=1#page_scan_tab_contents

- ❖ **John Dewey** – zie noot bij pagina 177.

Pagina 192–193

- ❖ **Karl Marx** – zie noot bij pagina 185. Rodari verwijst hier naar:

Karl Marx (1847, reprint 2008). *The Poverty of Philosophy*. New York Cosimo Inc.

- ❖ **Giacomo Leopardi** – zie noot bij pagina 33. Rodari verwijst hier naar Leopardi's dagboek *Zibaldone*. Onder dezelfde titel is het ook in het Nederlands verkrijgbaar.

Giacomo Leopardi (2001). *Zibaldone, intellectueel dagboek*, vertaling Frans van Dooren.

Amsterdam: Athenaeum–Polak & Van Genneep.

Pagina 194

- ❖ **Novalis** – zie noot bij pagina 14.

- ❖ **Viktor Sjklovski** – zie noot bij pagina 30.

- ❖ **Roman Jakobson** – zie noot bij pagina 25

- ❖ **André Martinet** – (1908–1999) was een Franse linguïst, doceerde in New York en aan de Sorbonne. Zijn boek *Elements of General Linguistics* is in 17 talen vertaald en heeft op die manier generaties studenten beïnvloed.
André Martinet(1960). *Eléments de linguistique générale*. Paris: Colin.

- ❖ **Tullio De Mauro** – (1932–2017) was een Italiaanse linguïst en als professor verbonden aan de Uinversiteit van Rome 'La Sapienza'. Hij was ook politicus en was gedurende het tweede kabinet van Giuliano Amato (april 2000 tot mei 2001) minister van onderwijs.

- ❖ **Cesare Pavese** – (1908–1950) was een van de belangrijkste Italiaanse dichters en schrijvers van de vorige eeuw. daarnaast was hij een literair criticus en vertaler van veel Engelstalige literatuur. Hans Keller en Hein Aalders maakten een prachtige documentaire over zijn leven. Kijk hier: https://www.2doc.nl/speel~WO_VPRO_043047~cesare-pavese-eeen-man-alleen~.html

- ❖ **Umberto Eco** – zie noot bij pagina 53. Rodari verwijst hier naar:
Umberto Eco (1971). *Le forme del contenuto (De vormen van inhoud)*. Milano: Bompiani.
Umberto Eco (1971) *Opera aperta* met daarin als appendix *Generazione di messaggi estetici in una linguaggio edenica (De ontwikkeling van esthetische berichten in een taal van Eden)*. Milano: Bompiani.

- ❖ **Silvio Ceccato** – (1914–1997) was een Italiaanse filosoof en linguïst. Hij was als een van de eerste geïnteresseerd in automatische vertaling.
Silvio Ceccato (1972). *Il maestro inverosimile (De onwaarschijnlijke leerkracht)*. Milano: Bompiani.

- ❖ **Henri Wallon** – zie noot bij pagina 29.

- ❖ **P. D. Oespenski** – (1878–1947) was een Russische wiskundige, schrijver van esoterische verhalen en filosoof, die na de Russische revolutie zich in Engeland vestigde.

- ❖ **Viktor Sjklovski** – zie noot bij pagina 30.

Pagina 198

- ❖ **Edward Tauber en Morris R. Green** – zie noot bij pagina 185.
- ❖ **Friedrich August Kekulé** (von Stradonitz) – (1829–1896) was een Duitse chemicus. Hij is vooral bekend door zijn ontdekking van de benzeenring op de manier als Rodari die hier beschrijft.
- ❖ **John Dewey** – zie noot bij pagina 177.

Pagina 199

- ❖ **Jerome Bruner** – zie noot bij pagina 119.

Pagina 200

- ❖ **Lucio Lombardo Radice** – (1916–1982) was een Italiaanse wiskundige, pedagoog en communistische politicus. Voor zijn antifascisme belandde hij in de gevangenis, Hij was actief in de vredesbeweging.
Lucio Lombardo Radice (1962). *L'educazione della mente (De educatie van de geest)* Roma: Editori Riuniti.
- ❖ **Peter Brown** (Peter Robert Lamont Brown) – (1935) is een Ierse historicus gespecialiseerd in de late oudheid en de vroege middeleeuwen. Hij doceerde aan de Universiteiten van Oxford, Londen, Berkeley en Princeton. Zijn studie over het leven van Augustinus is een van zijn bekendste werken. In 1991 werd Brown benoemd als buitenlands lid van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen. en in 1994 ontving hij de Dr. A.H. Heinekenprijs voor geschiedenis.
Peter Brown (1967), *Augustine of Hippo*. London: Faber.

Pagina 2001

- ❖ **Vittorio Checcucci** – zie noot bij pagina 188. Rodari verwijst hier naar zijn boek *De wiskunde van de man van de straat bij keuzeproblemen*.
Vittorio Checcucci (1972). *La matematica dell'uomo della strada nel problema delle scelte : un primo approccio in istruzione programmata*. Firenze: Libreria editrice fiorentina.
- ❖ **A.K Zolkovski**(Aleksandr Konstantinovič Žolkovskij) – (1937) is een Russische linguïst en schrijver. Sinds 1979 woont en doceert hij in de Verenigde Staten.

- ❖ **Franco Passatore** – zie noot bij pagina 89. Behalve naar het eerder genoemde boek verwijst hij ook naar een gelijknamig artikel in *Quaderni di Cooperazione educativa*.
Franco Passatore (1971). *Il lavoro teatrale nella scuola, Quaderni di Cooperazione educativa*. Firenze: La Nuova Italia.
- ❖ **Fiorenzo Alfieri** – (1943) is een Italiaanse leraar en pedagoog. In hetzelfde blad publiceerde hij:
Fiorenzo Alfieri (1971). *Le tecniche del teatro nella pedagogia di Freinet, Quaderni di Cooperazione educativa nr 11–12*. Firenze: La Nuova Italia.
- ❖ **Giuliano Parenti** – geen biografische gegevens gevonden.
Giuliano Parenti (1971). *Facciamo teatro*. Torino: Paravia 1971.
- ❖ **Sergio Liberovici** – (1930–1991) was een Italiaanse musicus (van onder andere wereld muziek) en componist. Hij schreef opera's en balletmuziek. Een van zijn eerste balletten *Chagalliana* werd ook in Nederland in 1954 – 1955 op het repertoire genomen door het Ballet der Lage Landen (een voorloper van het huidige Nationale Ballet) met choreografie van Suzanne Egri.
- ❖ **Remo Rostagno** – (1940) is een Italiaanse leraar en theatermaker.
Sergio Liberovici, Remo Rostagno (1972). *Un paese – Esperienze di drammaturagia infantile*. Firenze. La Nuova Italia.
- ❖ **Giuseppe Bartolucci** – (1923–1996) was een Italiaanse essayist en theatercriticus.
Giuseppe Bartolucci (1972). *Il teatro dei ragazzi*. Milano: Guaraldi.
- ❖ **Friedrich Schiller** – zie noot bij pagina 109.

- ❖ **V. Gordon Childe** – (1892–1957) was een Australische filoloog, die zich later specialiseerde in archeologie en de Europese prehistorie.
V. Gordon Childe (1936). *Man makes himself*. London: Watts.
Ook gratis te downloaden hier: <https://archive.org/details/ManMakesHimself>

- ❖ **Vincenzo Ceppellini** – geen biografische gegevens gevonden.
Vincenzo Ceppellini (1956) – *Dizionario per il buon uso della lingua italiana*. Milano: G. Sormani Edizioni.
- ❖ **Alfredo Panzini** (1863–1939) was een Italiaanse schrijver, literair criticus en een lexicograaf.
- ❖ **Augusto Vicinelli** – (1888 –1965) was een Italiaanse journalist, schrijver en leraar.
Alfredo Panzini & Augusto Vicinelli (1930). *La parola e la vita*. Milano: A. Mondadori.
- ❖ **Giacomo Leopardi** – zie noot bij pagina 33.
- ❖ **Francesco Petrarca** – (1304–1374) is een van de grote drie schrijvers die de basis vormden van de Italiaanse letterkunde samen met Dante Alighieri en Boccaccio (zie noot pagina 143.). Beroemd is zijn dichtbundel *Canzoniere* waarin hij in 366 gedichten van de door hem aanbeden Laura bezingt. In Nederland zijn deze gedichten door Kees Fens en Peter Verstegen vertaald.
Francesco Petrarca (2012). *Het liedboek*. Amsterdam: Atheneum – Polak & Van Genneep.
- ❖ **Toddi** – pseudoniem voor Piero Silvio Rivetta di Solonghello (1886–1952) was een journalist, oriëntalist, diplomaat, schrijver, filmregisseur en polyglot. Hij sprak 14 talen.
Toddi (1947). *Grammatica rivoluzionaria e ragionata della lingua italiana e di orientamento per lo studio delle lingue straniere*. Roma: De Carlo.

- ❖ **Martin Gardner** – (1914–2010) was een Amerikaanse journalist en schrijver vooral over wiskunde. Rodari verwijst naar zijn artikelen die hij maandelijks tussen 1956 en 1981 in de *Scientific American* schreef.
Sommige van zijn puzzels vind je hier:
<http://www.puzzles.com/puzzleplayground/Authors/MartinGardner.htm>
- ❖ **John Conway** – (1937) is een Britse wiskundige, hij studeerde aan Cambridge University en is professor aan Princeton University. Rodari verwijst naar zijn spel *Game of Life* dat Conway heeft bedacht. Lees hierover meer: https://nl.wikipedia.org/wiki/Game_of_Life

- ❖ **Sara Melauri Cerrini** – (1920– 012) was een Italiaanse schrijfster, illustrator en onderwijzeres. Zij behoorde ook tot de groep leraren die na de oorlog vernieuwing in het onderwijs nastreefde. (Zie noot Movimento di Cooperazione Educativa op pagina 188).

- ❖ **Vladimir Propp** – zie noot bij pagina 80.

- ❖ **Laura Conti** – zie noot bij pagina 151.

Pagina 212

- ❖ **Bruno Ciari** – (1923–1970) was een Italiaanse pedagoog. Net als Mario Lodi (zie noot bij pagina 163) was hij betrokken bij de naoorlogse vernieuwingen in het Italiaanse onderwijs. (Zie ook noot Movimento di Cooperazione Educativa bij pagina 188).
Bruno Ciari (1972). *I modi dell' insegnare*. Roma: Editori Riuniti.

Pagina 213

- ❖ **Ugo Volli** – (1948) is een Italiaans semioticus, journalist en professor aan de universiteit van Turijn. Hij heeft ook lesgegeven op verschillende buitenlandse universiteiten.
Ugo Volli ed. (1972). *La scienza e l'arte, nuove metodologie di ricerca scientifica sui fenomeni artistici*. Milano: Mazzotta.

Pagina 214

- ❖ **Paul Klee** – zie noot bij pagina 29.

Pagina 215

- ❖ Bekijk hieronder Gianni Rodari in levende lijve:
<https://www.youtube.com/watch?v=A9uVdtCR46I> (met Nederlandse ondertiteling)
<https://www.youtube.com/watch?v=CKTgkgRYYTQ>

Pagina 220

- ❖ Een overzicht van alle titels van Gianni Rodari vind je hier in de catalogus van Edizioni EL:
<https://www.edizioniel.com/wp-content/uploads/2017/07/BO-17-Rodari.pdf>
- ❖ De website van 'Parco della Fantasia Gianni Rodari': <http://www.rodariparcofantasia.it/>
- ❖ De website van het 'Centro Studi Gianni Rodari': <http://www.casediscrittori.it/associazione/centro-studi-gianni-rodari/default.asp>

- ❖ Er is een beeldopname van het Cipollino ballet uitgevoerd door de Ballet Academie van de Weense Staatsopera. Zie: <https://www.youtube.com/watch?v=Yjjpsa8v7Y>.

(Erratum: het is niet Aram maar Karem Chatsjatoerian, de neef die de muziek componeerde).

- ❖ Informatie over de Cipollino film vind je hier. http://www.imdb.com/title/tt0167827/?ref=mv_sr_1 en hier is nog een andere film

<http://www.imdb.com/title/tt2474800/>

- ❖ Afbeelding van de Russische postzegel.

- ❖ De film *La Torta in cielo* is integraal te zien op YouTube

https://www.youtube.com/watch?v=ZrGvy6gmO_4